

МІНІСТЕРСТВО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

К О В А Л І В

Олександр Іванович

УДК 631.6.02:332.37

ОБГРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Спеціальність 08.08.02 -

Економіка землекористування

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ЛЬВІВ 1996

00760751 (Q)

Дисертація

Робота виконана у Львівському державному аграрному університеті та в Прикарпатському відділенні інституту агроекології та біотехнології ВААН протягом 1987 - 1994 рр.

Науковий керівник : кандидат економічних наук, професор

Магазиншиков Т. П.

Науковий консультант : доктор економічних наук, професор,

академік УЕАН Гнаткович Д. І.

Офіційні опоненти : доктор економічних наук

Третяк А. М.

кандидат економічних наук, професор

Казьмір П. Г.

Провідна організація: Івано-Франківське обласне управління земельних ресурсів Держкомзему України

Захист відбудеться 26 грудня 1996р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 04.16.01 з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у Львівському державному аграрному університеті за адресою: 292040, м. Дубляни, Жовківського р-ну, Львівської обл.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського державного аграрного університету.

Автореферат розіслано 25 листопада 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат економічних наук, доцент

Прокопюк К. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Радикальні зміни земельних відносин в Україні обумовлюють необхідність вдосконалення всіх ланок управління земельними ресурсами - від їх вивчення, зйомки і картографування, створення інформаційного та геоінформаційного забезпечення в процесі кадастру і моніторингу земель аж до еколого-економічного прогнозування та землевпорядного проектування, тобто на всіх рівнях прийняття обґрунтованих рішень.

В сучасних умовах спостерігається постійне диференціювання існуючої системи землеводіння та землекористування, реорганізація колективних господарств, утворення селянських (фермерських) господарств, погіршення якісного стану земельних ресурсів внаслідок небґрунтованої трансформації окремих угідь, підвищення технологічних навантажень на територію та прогресування деградаційних процесів/ерозія ґрунту, забруднення радіонуклідами та іншими токсикантами ґрунтів, їх переуцільнення, заболочення, засолення/. В зв'язку з цим проблематичним стає встановлення відповідних режимів використання і більш впливових способів охорони земель. На це націлює й розпорядження Президента України за №34/96-рп від 17.02.96р. "Про національну програму охорони земель на 1996-2005 роки".

Особливо актуальними стають питання системного обґрунтування комплексу територіальних природоохоронних заходів у межах водозборів у басейнах малих річок.

Необхідність системного дослідження територій, особливо сільськогосподарських земель, викликана: по-перше, доцільністю переходу від розчленованого вивчення природних ресурсів /землі та її ґрунтів, вод, лісів та ін. / до комплексного - ландшафт-ного, що дає можливості для розробки і створення територіального

риторіальних природоохоронних заходів, а не тільки окремих їх фрагментів /землеохоронних, ґрунтоохоронних, водоохоронних, лісоохоронних та ін./; по-друге, важливістю повного охоплення комплексу територіальних природоохоронних заходів цілісної ландшафтної одиниці /типу чи підтипу ландшафту в межах системи водозборів басейну ріки/; по-третє, можливістю цілеспрямованого формування стійких антропогенних ландшафтів, здатних до саморозвитку.

Концепція розробки, сформульована і майже повністю реалізована дисертантом у перебудовний час в Івано-Франківській області України, що свідчить про її актуальність і своєчасність, особливо в умовах Карпатського регіону України.

Мета та завдання дослідження. Головна мета дослідження - розробити основні положення програми організації раціонального використання й охорони земельних ресурсів на регіональному рівні, обґрунтувати принципи створення комплексу територіальних природоохоронних заходів, особливо на схилових землях, сприятливих еколого-економічних умов функціонування агроценозів і формування високопродуктивних агролісоландшафтів на базі організаційної структури ґрунтоводоохоронних комплексів.

У завдання досліджень входило:

1/ обґрунтування принципів оптимізації використання і охорони земель в умовах Івано-Франківської області:

2/ розробка методологічних принципів створення інженерно-біологічних комплексів, як основи систем комплексу територіальних природоохоронних заходів;

3/ узагальнення досвіду з землевпорядного проектування, прогностно-допроектних і проектних розробок ґрунтоводоохоронних комплексів на території області;

4/ розробка рекомендацій з проектування ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів у басейнах малих річок;

5/ вдосконалення завдання та змісту землеустрою, пов'язаних з реалізацією комплексу територіальних природоохоронних заходів.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є методологічні, методичні й організаційні положення еколого-економічного обґрунтування впорядкування сільськогосподарських територій в басейнах малих річок (у межах водозборів та за адміністративно-територіальним поділом) і проектів впорядкування території землекористувачів Прикарпаття (в Івано-Франківській області, яка є типовою за основними природо-екологічними характеристиками для Карпатського регіону України). За необхідності об'єкт дослідження деталізується до найелементарнішого водозбору чи до екологічно однорідного типу земель.

Інформаційною базою дослідження були матеріали державного земельного кадастру і землеустрою, які проводилися під організаційно-науковим керівництвом та за безпосередньою участю дисертанта. Автором вивчено, проаналізовано й узагальнено наукові праці вчених, офіційні статистичні, нормативні, методичні та інші матеріали, необхідні для постановки і виконання завдань дослідження.

Методологія і методика дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід до об'єкта і предмета вивчення, що дозволяє тісно пов'язати методи аналізу і синтезу, кількісного і якісного вивчення складних еколого-економічних явищ і процесів. При такому підході застосовано методику дослідження складних систем землеволодіння і землекористування: монографічний опис, статистичні прийоми і способи, балансовий і

розрахунково-конструктивний методи, моделювання, експериментальне проектування та інші.

Наукова новизна роботи. Дисертаційне дослідження визначається комплексним підходом до створення територіальних природоохоронних заходів при організації використання земельних ресурсів в Івано-Франківській області, в результаті чого розроблена програма, обґрунтовані принципи створення комплексу територіальних природоохоронних заходів та сприятливих еколого-економічних умов формування високопродуктивних агроландшафтів.

Практична цінність роботи. Наукова новизна дослідження визначила практичне значення і цінність роботи, у процесі якої підготовлено в співавторстві і передано виробництву методичні вказівки і рекомендації щодо проектування і впровадження комплексу територіальних природоохоронних заходів при організації використання земельних ресурсів, які можуть застосовуватися не тільки на території Івано-Франківської області але й інших областей з аналогічним рельєфом, а саме:

1. Рекомендації з раціонального використання і охорони земельних і водних ресурсів регіону Українських Карпат і прилеглих територій в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. - Івано-Франківськ, 1987. - 36 с. - 2.0 д.ар., в т.ч. автора 0.30 д.ар.

2. Методичні вказівки створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів у басейнах малих річок. - Івано-Франківськ, 1987. - 75с. - 4,42 д.ар., в т.ч. автора 0.48 д.ар.

3. Проектування і створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів /технічні вказівки/. - Івано-Франківськ, 1988. - 26с. - 1.62 д.ар., в т.ч. автора 0.78 д.ар.

4. Способи і технології освоєння низькопродуктивних земель /рекомендації/. - Івано-Франківськ, 1989. - 39с. - 2,40 д.ар., в т.ч. автора 0.30 д.ар.

5. Обстеження, оцінка, раціональне використання природних кормових угідь гірських районів Карпат /методичні рекомендації для студентів землевпорядного та агрономічного факультетів/. - Львів, 1990. - 51с. - 3.0 д.ар., в т.ч. автора 0.15 д.ар.

6. Захисні лісові насадження в басейнах річок західних областей УРСР /рекомендації/. - Івано-Франківськ, 1990. - 74с. - 4,25 д.ар., в т.ч. автора 0.20 д.ар.

7. Методичні рекомендації для застосування матеріалів земельного кадастру при впровадженні нових форм господарювання на території сільських Рад народних депутатів. - Косів, 1991. - 46с. - 3,25 д.ар., в т.ч. автора 0.22 д.ар.

8. Методичні рекомендації з проектування водозатримуючих і водонаправляючих валів /валів-каналів, валів-терас/. - Львів, 1991. - 30с. - 1,75 д.ар. в т.ч. автора 0.15 д.ар.

На захист виносяться:

- основні теоретичні й практичні положення з питань організації раціонального використання і охорони земельних та водних ресурсів при інтенсивному, але екологічно обгрунтованому сільськогосподарському виробництві у Прикарпатті;

- обгрунтування принципів створення на схилових землях сприятливих умов функціонування агроценозів і високопродуктивних агролісоландшафтів;

- послідовність проектування і структура ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів та досвід складання генеральної схеми ґрунтоводоохоронних заходів і комплексного водорегулювання Івано-Франківської області, а також техніко-еко-

номічного обґрунтувань ґрунтоводоохоронного комплексу для басейнів річок;

- зміст і структура паспорту впорядкованої території водозбору, як основного документу, який визначає допустимий рівень і способи ведення господарства на кожній однорідній земельній ділянці тощо;

- обґрунтування еколого-економічної ефективності здійснюваного комплексу територіальних природоохоронних заходів при організації використання земельних ресурсів на території Івано-Франківської області;

- обґрунтування змісту землеустрою відповідної території, особливо внутрігосподарського землеустрою селянських (фермерських) господарств, колективних та інших агроформувань, як складової впровадження комплексу територіальних природоохоронних заходів.

Апробація роботи. Основні положення і результати досліджень доповідались на: Міжнародному конгресі з біоконверсії /Івано-Франківськ, травень 1992р./; Міжнародному симпозиумі Україна-Австрія "Сільське господарство: наука і практика" /Львів, вересень, 1996р./; Всесоюзній конференції на тему: "Охорона земельних ресурсів і навколишнього середовища в схемах і проектах землеустрою" / Москва, квітень 1988р./; республіканських та обласних науково-практичних нарадах з питань охорони та використання схилених земель /1987-1992 рр./; наукових конференціях Львівського державного аграрного університету /1987-1990рр./ і Карпатського філіалу Українського НДІ лісового господарства і агролісомеліорації ім. Г. Н. Висоцького; технічних радах агропромислового комітету Івано-Франківської області та філіалів інституту землеустрою УААН.

З ініціативи та з участю дисертанта в 1987-1990 роках проведено підготовчі обстежувальні і знімальні, картографічні й проектно-пошукові роботи в Івано-Франківській області, які поглиблюють наукові дослідження з даної проблеми. Це дозволило забезпечити складання, обґрунтування і впровадження низки заходів запропонованої програми, а саме:

- генеральної схеми ґрунтоводоохоронних заходів і комплексного водорегулювання Івано-Франківської області /"УкрНДІземпроект", 1989 р./;

- техніко-економічного обґрунтування ґрунтоводоохоронного комплексу у басейні річки Чорнява Івано-Франківської області /"УкрНДІземпроект", 1990 р./;

- техніко та еколого-економічних обґрунтувань ґрунтоводоохоронного комплексу у басейнах інших річок області;

- робочих проектів організації вирощування сільськогосподарських культур на масивах схилених земель;

- створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів водозборів сільськогосподарських підприємств.

Публікації.

Основні положення дисертації викладені у дванадцятьох наукових працях, загальним обсягом 2,10 д. ар.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, бібліографічного списку, який включає 175 найменувань використаних літературних джерел.

Загальний обсяг дисертації – 188 сторінок, 159 сторінок машинописного тексту, 24 таблиці, 7 рисунків, 10 додатків,

СТРУКТУРА І ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ

У вступі обгрунтована актуальність теми, визначені мета і завдання дослідження, викладена наукова новизна і практична цінність роботи, сформульовані основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Наукові основи еколого-економічного обгрунтування системи територіальних природоохоронних заходів з охорони земельних ресурсів" розкрито суть і теоретичні основи обгрунтування комплексу територіальних природоохоронних заходів, оптимізації природного середовища для забезпечення охорони і раціонального використання земельних ресурсів.

Сучасний етап природокористування характеризується постійним збільшенням антропогенного впливу на природне середовище, який приводить до посилення несприятливих процесів і явищ, що викликають негативні зміни в природі, аж до непоправних.

Проблема захисту земель від руйнування, відновлення родючості ґрунтів і охорони земельних ресурсів від забруднення в умовах дальшої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва може бути розв'язана за рахунок організації ґрунтоводоохоронного влаштування території (створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів на водозборах) і втілення ґрунтозахисної контурно-меліоративної системи землеробства на схилітих землях.

У роботі багато уваги приділено методичним основам проектування, зокрема, протиерозійної /ґрунтоводоохоронної/ організації території водозборів, адже в більшості господарств Прикарпаття, як і в цілому у Карпатському регіоні України, землеробство ведеться на схилітих землях, які значно різняться як за водним, поживним і повітряним режимом, так і за роз-

витком ерозійних процесів, внаслідок різної інтенсивності опадів, структури ґрунтового покриву, крутизни і довжини схилів тощо.

При проектуванні і втіленні ґрунтоводоохоронних комплексів елементарною територіально-господарською одиницею є водозбір. В басейнах річок і водойм виділяють водозбори нижчого порядку /елементарні водозбори/. В межах водозбору формують оптимальну кількість і співвідношення польових, лісових, водних та інших видів угідь, які забезпечують рівновагу між продуктивністю ландшафтів і навколишнім середовищем.

ґрунтоводоохоронні інженерно-біологічні комплекси складаються з таких систем: організаційно-господарської, агро-меліоративної, лісомеліоративної, лукомеліоративної, меліоративно-гідротехнічної.

Організаційно-господарська система включає заходи, які передбачають формування стійких агроландшафтів на основі виділення категорій і технологічних груп земель і сівозмінних масивів за інтенсивністю їх господарського використання і запровадження способів і прийомів комплексного водорегулювання, застосування оптимальної структури посівних площ і науково обґрунтованих зональних систем землеробства.

Агромеліоративна система включає низку заходів, які застосовують на схилах з метою регулювання поверхневого стоку і запобігання змиву ґрунту. До складу агро-меліоративних заходів, залежно від природних і господарських умов входять такі основні групи: фітомеліоративні заходи; протиерозійні способи обробітку ґрунту; прийоми затримки снігу і регулювання сніготанення.

Лісомеліоративна система - це створений в межах водозбору

/басейну/ комплекс взаємзв'язаних лісових смуг і насаджень, які забезпечують меліоративний ефект на території, що захищається, регулювання поверхневого стоку і зниження інтенсивності ерозійних процесів, захист водних об'єктів від замулювання і забруднення. Вона виконує протиерозійні і водоохоронні функції.

Внаслідок колюматуючої здатності лісової підстилки, а також зниження швидкості водного потоку під впливом дерново-чагарникової рослинності, в лісових насадженнях затримується в середньому від 60% до 90% змучених речовин. Грунти під лісовими насадженнями поглинають разом з водою від 40% до 80 % розчинених в ній хімічних речовин (добрив і пестицидів).

Найбільший ґрунтоводоохоронний ефект досягається при формуванні на водозборах закінченої системи захисних лісових насаджень. Роль поодиноких, розкиданих на території водозбору або окремого господарства насаджень незначна.

Лукомеліоративна система включає залуження ерозійнонебезпечних земель і елементів гідрографічної сітки, дозволяє зменшити ерозію ґрунту і поступлення забруднюючих речовин у водні об'єкти й одночасно отримувати сільськогосподарську продукцію. Під залуження відводять днища улоговин, балок, землі, які не підлягають облісненню, еродовані схили крутизною більше 10° , корінні береги річок, ділянки на орних землях /буферні смуги/.

Меліоративно-гідротехнічна система є засобом безпосереднього впливу на поверхневий стік і дозволяє зменшити або припинити його руйнівну силу, затримати частину вологи, яка непродуктивно втрачається і руйнує ґрунт (місцевий стік) в межах водозбору і використовувати її для формування врожаю сільськогосподарських культур та інших цілей. На відміну від біологічних компонентів ґрунтоводоохоронного комплексу, гідротехнічні

споруди не здійснюють меліоративного впливу на ділянки, території, що не дають побічної продукції. Тому ці споруди максимально застосовують в поєднанні з біологічними компонентами (лісові насадження, залуження).

Основну увагу в процесі розробки і реалізації комплексу територіальних природоохоронних заходів було приділено не стільки боротьбі з несприятливими природними і антропогенними чинниками, скільки ліквідації об'єктивних причин, які породжують їх, створенню якісно нових просторових умов для ведення господарства.

У другому розділі "Прогнозно-дoproектні еколого-економічні розробки на території Івано-Франківської області" висвітлено досвід багаторічних досліджень з питань розробки комплексу територіальних природоохоронних заходів і реалізації програми переоблаштування схилених земель при організації використання земельних ресурсів Івано-Франківської області, яка характеризується неоднорідністю лісистості, розораності та еродованості земель. Дослідження дали можливість провести типізацію водозборів у межах басейнів річок і струмків та здійснити комплекс проектних і будівельних робіт на території Івано-Франківської області.

Найбільші площі еродованих земель є в лісостеповій частині області (в межах Рогатинського Опілля і Пруто-Дністровського межиріччя), де ґрунтовий покрив представлений сірими лісовими ґрунтами і чорноземами опідзоленими, яким властива низька протиерозійна стійкість.

Характеристика території області у басейнах двох основних рік стосовно виділених нами дванадцяти водостоків наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика басейнів основних річок
на території Івано-Франківської області станом на 1993 р.

Басейни річок /водостоки/	Площа басейну, тис.га	Лісистість річ., %	Розораність земель, %	Еродованість розораних земель, %
<u>Басейн р. Дністер</u>				
Дністер - I	76,1	18,2	59,5	46,2
Гнила Липа	82,7	17,2	53,8	69,2
Свіча	134,7	71,2	7,6	16,0
Сівка	59,5	41,6	40,0	10,3
Лімниця	153,0	55,0	14,7	22,3
Луква	36,8	46,1	17,1	23,5
Бистриця	252,0	42,3	29,8	15,4
Дністер - II	104,3	12,3	74,2	32,7
Всього:	899,1	41,1	33,9	33,4
<u>Басейн р. Прут</u>				
Прут - I	180,6	55,7	17,4	22,2
Рибниця	27,6	23,6	13,0	31,5
Прут - II	155,0	6,8	63,4	19,6
Черемosh	163,7	54,6	5,6	25,1
Всього:	486,9	42,0	24,0	21,6
РАЗОМ:	1386,0	41,4	30,4	30,1

Досвід складання техніко-економічних обґрунтувань ґрунто-водоохоронного комплексу детальніше висвітлено на прикладі басейну річки Чорнява, яка входить у басейн річки Прут-II.

Першочергово, при організації території, виділено три тех-

нологічні групи ріллі (тобто визначено категорії інтенсивності господарського їх використання).

До першої групи віднесені нееродовані і слабоеродовані площі ріллі, розміщені на схилах крутизною до 3° . Характер рельєфу і якісний стан (гранулометричний склад, відсутність перезволоження, інтенсивність засолення, солонцюватість, кам'янистість, рівень дефляційної стійкості та ін.) дозволяють вирощувати районовані сільськогосподарські культури, зокрема за інтенсивними технологіями. Ці землі призначені під польові сівозміни з максимальним, за необхідності, насиченням просапними культурами. За своїми властивостями і розміщенням це землі універсального використання, які займають 14782 га, або 74,3% площі ріллі басейну р. Чорнява.

Друга технологічна група (помірно-інтенсивного і обмеженого використання) включає землі, розміщені на схилах $3-7^{\circ}$, з переважанням середньозмитих ґрунтів (при наявності також слабо- і сильнозмитих, а іноді і незмитих). Площа земель цієї категорії - 3617 га (18,2%), які повині використовуватись в режимі контурно-меліоративної організації території. На простих схилах без вираженої улоговинності можливо розміщувати зернові, кормові і технічні культури суцільного посіву. На схилах, ускладнених улоговинами, необхідно розміщувати тільки зерно-трав'яні сівозміни з повним виключенням з них просапних культур або тільки при смуговому їх розміщенні і чергуванні зі смугами багаторічних трав, залежно від крутизни схилу ділянки.

Орні землі третьої технологічної групи (дуже обмеженого використання) включають схили більше 7° зі складним рельєфом (улоговинами, промоїнами та ін.) середньо- і сильнозмитими ґрунтами, а також землі, які належать до елементів гідрог-

рафічної сітки (яружно-балкові землі, крутосхили, тальвеги водозборів, прибережні смуги малих річок і водойм).

Землі цієї категорії займають 1490 га, або 7,5% площі орних земель басейну і їх рекомендується використовувати тільки під постійним залуженням.

Проектні розробки обґрунтовують запропоновані заходи ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів стосовно організаційно-господарської, агро меліоративної, лісомеліоративної, лукомеліоративної та меліоративно-гідротехнічної систем, як у цілому в області в розрізі районів, так і в басейнах основних річок.

Як логічне завершення впорядкування території елементарних водозборів і з метою здійснення державного контролю за використанням та охороною земельних, водних і інших ресурсів, пропонується виготовлення **паспорта** на кожний впорядкований водозбір /групу водозборів/. Паспорт ґрунтоводоохоронного інженерно-біологічного комплексу водозбору повинен бути юридичним документом, який визначатиме допустимі норми та способи ведення господарства на кожній однорідній ділянці землі, порядок експлуатації споруд і здійснення догляду за насадженнями власниками і користувачами землі.

Економічний ефект функціонування ґрунтозахисного комплексу в басейнах річок області визначається розміром збитків від змиву орного шару ґрунтів, яких можна уникнути. Еколого-економічна ефективність запровадження ґрунтоводоохоронних заходів, яка характеризується показником окупності затрат, коливається від 19,5 років в басейні р. Прут, до 2,9 років - в басейні р. Луква і в цілому для області становить 6,1 років (табл. 2).

Таблиця 2

Еколого-економічна ефективність запроєктованих
грунтоводоохоронних заходів в басейнах річок
(в порівняльних цінах 1983р.), тис. гривень

Басейни річок	Капітало- вкладення	Щорічні відвернуті збитки	Термін окуп- ності затрат, роки
Дністер - I	9476,46	2011,24	4,7
Гнила Липа	11231,34	2527,63	4,5
Свіча	1179,51	101,77	11,6
Сівка	2006,07	181,11	11,1
Лімниця	1958,16	245,41	8,0
Луква	615,42	215,16	2,9
Бистриця	6993,45	686,09	10,2
Дністер - II	13970,56	2538,49	5,5
Разом:	47430,97	8494,51	5,6
Прут - I	5621,06	288,70	19,5
Рибниця	653,21	67,13	9,7
Прут - II	9965,38	1750,36	5,7
Черемош	1475,86	111,95	13,2
Разом:	17715,51	2218,14	8,0
Всього:	65146,48	10712,65	6,1

Найвний досвід науково обґрунтованих розробок, проектування та здійснення комплексу територіальних природоохоронних заходів доводить значне зниження ерозійних процесів і відновлення родючості ґрунтів.

Обґрунтовуючи комплекс територіальних природоохоронних за-

ходів, виявлено низку недоліків, пов'язаних із створенням елементів протиерозійної контурно-меліоративної організації території, які зумовили необхідність подальшого удосконалення майже всіх етапів і ланок еколого-економічного обґрунтування комплексу територіальних природоохоронних заходів у басейнах малих річок і в області загалом.

У третьому розділі "Вдосконалення організації використання земель" розкрито питання ландшафтно-екологічного вивчення та районування територій для реалізації комплексу природоохоронних заходів. Висвітлено основні завдання і зміст проектів землеустрою при реалізації комплексу територіальних природоохоронних заходів та обґрунтування еколого-економічних показників його ефективності.

Значну увагу приділено розробці методики складання і еколого-економічного обґрунтування проектів землеустрою, оскільки у конкретних проектах найчіткіше простежуються основні питання формування екологічно стійких агроландшафтних систем.

Розкрито новий зміст проекту землеустрою відповідної території, включаючи селянських(фермерських) господарств, колективних та інших сільськогосподарських формувань, в якому:

а/ визначається виробнича здатність (проектна потужність) території при оптимальному рівні інтенсивності її використання і повному меліоративному, природоохоронному і інженерному устрої;

б/ розробляється система меліоративного, природоохоронного та інженерного облаштування землі;

в/ визначаються наявні пропозиції щодо перспективи розвитку населених пунктів, виробничих центрів, об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури.

г/ розробляються пропозиції щодо вдосконалення організаційно-господарського устрою підприємства і закріплення землі за первинними виробничими підрозділами, які самостійно ведуть виробництво в межах землевпорядкованої території;

д/ визначається оптимальна структура земельних угідь;

е/ розробляється система використання кожної земельної ділянки, охорони і відтворення родючості ґрунтів;

ж/ розробляються системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін і проводиться впорядкування їх території, а також території багаторічних насаджень та інших земельних угідь;

з/ розробляється система земельно-оціночних та інших нормативів, які характеризують виробничо-господарські і екологічні особливості кожної окремо оброблюваної земельної ділянки;

і/ визнається на кожній окремій земельній ділянці, що обробляється, або групі екологічно і агротехнічно однорідних ділянок система обов'язкових для власника чи землекористувача нормативів, режимів і умов використання земель.

Поряд з критеріями та показниками загальної екологічної оцінки землекористування необхідна і локальна, часткова екологічна оцінка окремих її земельних масивів і ділянок за окремими показниками. Загальні показники і критерії екологічної стійкості агроландшафтів і агроєкосистем дають оцінку економічної ефективності проекту в цілому. Часткові показники характеризують екологічну збалансованість території, відображають в основному усунення окремих видів деградації або забруднення земель і тому повинні використовуватися при оцінці та порівнянні варіантів та окремих проектних землевпорядних рішень.

Враховуючи еколого-економічний напрям досліджень, в роботі досліджуються відомі принципи виділення заповідних, захисних і

охоронних зон, а також агроекологічних мікрозон (ерозійнонебезпечні землі, перезволожені, засолені, забруднені пестицидами та іншими токсикантами), розкриваються способи локальної оцінки ступеня деградації та забруднення земель і ґрунтів, наводяться приклади розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності території та ін. У зв'язку з цим рекомендується відповідний порядок проектування, встановлення основних ландшафтно-екологічних вимог при обґрунтуванні складу і співвідношення земельних угідь (ріллі, лук, лісу, вод та ін.), а також система еколого-економічних показників, що характеризують досягнення екологічної збалансованості території.

ВИСНОВКИ

1. У період реформування земельних відносин, введення різних форм власності на землю, постійного дрібнення землеводів і землекористувачів та їх нестабільності ускладнюються умови організації раціонального використання і охорони земель. Це викликано не тільки нестачею необхідних матеріальних і фінансових засобів на повну реалізацію комплексу територіальних природоохоронних заходів, але і несвоєчасним оновленням та неповним картографічним вивченням території, застарілими методичними підходами до систематизації і класифікації земель, відсутністю рекомендацій з ландшафтно-екологічного і організаційно-економічного обґрунтування прогностично-допроектних і проектних землевпорядних розробок.

2. В процесі реалізації комплексу територіальних природоохоронних заходів як в цілому в області, так і в межах водозборів (у басейнах малих річок) виявлено, що розробка та обґрунтування комплексу заходів здійснювалася без належного наукового районування території, оскільки фізико-географічне і

природно-сільськогосподарське районування раніше не були доведені до логічного завершення, а ландшафтні одиниці (фації, урочища та ін.) не виявлені в природі і не були виділені на картах.

3. На окремих етапах вивчення й картографування земель, створення земельного кадастру та моніторингу земель, прогнозування і проектування використовуються обліково-класифікаційні первинні елементи: земельні угіддя, генетичні ґрунтові відмінності і їх агрогрупи, класи і категорії земель, землеводіння і землекористування і т.п. Застарілий підхід до агро-виробничого групування ґрунтів, орієнтованого на створення сприятливих агротехнічних умов для ефективного вирощування окремих груп сільськогосподарських культур має суттєві недоліки. Такий підхід не враховує більшості екологічних чинників і територіальних умов, характеризує, в основному, переважачий тип ґрунтів, а не дійсно наявну їх неоднорідність, створює територіально розрізнені ареали, ускладнюючи формування екологічно однорідних земельних ділянок тощо.

4. Існуючий підхід до проектування заходів з охорони і раціонального використання земель передбачає виконання робіт лише в межах господарств, що не дозволяє розв'язувати всі необхідні питання комплексу територіальних природоохоронних заходів у межах водозборів.

ПРОПОЗИЦІЇ

1. З метою забезпечення першочергових заходів з захисту ґрунтів від ерозії та простого відтворення родючості ґрунтів орнопридатні землі слід розділяти на три групи /категорії/ за інтенсивністю використання, а саме: інтенсивного, помірноінтенсивного та обмеженого використання. При цьому слід враховувати загальні властивості ґрунтів і їх екологічну придатність, кру-

тизну схилів і місцерозташування ділянок, їх розміри і конфігурацію та ін., здійснювати спеціальну оцінку існуючого розміщення посівів на цих землях. Для всіх сільськогосподарських підприємств і окремих виробничих ділянок пропонується складати робочі проекти організації вирощування сільськогосподарських культур у масивах виділених груп (категорій) земель з визначенням в натурі контурних ділянок і видів закріплення їх меж - лінійних рубежів (лісові, плодоягідні смуги, смуги в поєднанні із земляним валом або валом-канавою), а також гідротехнічних водорегулюючих споруд та інших агролісомеліоративних заходів. Це дозволяє обґрунтувати оптимальні варіанти посівних площ сільськогосподарських культур, розміри валового виробництва і обсяги виконання державного та регіонального контрактів на сільськогосподарську продукцію з урахуванням спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва.

2. При оптимізації природного середовища і охорони території в умовах постійно зростаючого антропогенно-техногенного впливу на ландшафт наукові дослідження і практичні регіональні розробки повинні відповідати таким вимогам:

а/ охоплювати комплексним вивченням всю територію, а не окремі землі, водні об'єкти, лісові угіддя і т.п.;

б/ природоохоронні заходи доцільно обґрунтовувати на базі системних ландшафтних вишукувань і в складі прогностно-допроектних розробок, проектних документів, які складені за принципом "від загального до конкретного", з корегуванням загальних позицій за матеріалами детальних проектувань;

в/ в системі комплексу територіальних природоохоронних заходів основну увагу необхідно приділяти еколого-економічному обґрунтуванню і, зокрема провідній ланці - ґрунтоводоохоронним

інженерно-біологічним комплексам, а в складі останніх - ґрунтоохоронним заходам, як найбільш невідкладній стабілізуючій підсистемі всіх природоохоронних заходів.

3. При реалізації програми впорядкування схилкових земель на основі типізації водозборів у межах басейнів річок та струмків і створення якісно нових просторових умов для ведення господарства пропонується проводити:

- складання генеральної схеми ґрунтоводоохоронних заходів і комплексного водорегулювання на території області;

- розробку техніко-екологічних обґрунтувань ґрунтоводоохоронного землеустрою у межах адміністративних районів і в межах басейнів річок, яружно-балкових систем з конкретизацією пропозицій генеральної схеми;

- проектування і створення в натурі простих елементів ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів у водозборах і їх групах;

- будівництво складних споруд з остаточним формуванням стійкого агроландшафту кожної оконтуреної однорідної ділянки землі за допустимою інтенсивністю господарського використання;

- паспортизацію впорядкованого водозбору (групи водозборів або території окремого господарства).

4. В проектах землеустрою відповідної території, особливо внутрігосподарського землеустрою селянських (фермерських) господарств, колективних та інших агроформувань доцільно вирішувати всі питання комплексу територіальних природоохоронних заходів.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ОПУБЛІКОВАНО В РОБОТАХ:

1. Організація кормовиробництва в господарствах з тваринницькими комплексами// Кормопроизводство. - М., 1984.-С.8-9.- 0,25 д.ар. в т.ч. автора 0,10 д.ар.
2. Шляхи раціонального використання і охорони сільськогосподарських угідь Івано-Франківської області// Організація території і використання земель в умовах АПК. - Львів, 1985.- С.55-58. - 0,25 д.ар.
3. Оперативне і прискорене перевпорядкування території орних земель// Інформ.листок N 87-18/Івано-Франківський ЦНТІ. - Івано-Франківськ, 1987.- 4с.- 0,20 д.ар.
4. Шляхи вдосконалення державного управління природними ресурсами// Землевпорядкування колгоспів і радгоспів в умовах науково-технічного прогресу. -Львів, 1987.-С.18-22.- 0,32 д.ар.
5. Ґрунтоводоохоронний землеустрій в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва Прикарпаття// Вдосконалення організації території і використання земель в західних районах УРСР. - Львів, 1988.-С.100-104.- 0,24 д.ар.
6. Ґрунтоводоохоронний землеустрій і контурно-меліоративне ґрунтозахисне землеробство в Івано-Франківській області// Інформаційний листок, тема 2,9, N16-90 /Українформагпропром.-Київ, 1990. -3с.- 0,15 д.ар., в т.ч. автора 0,12 д.ар.
7. Досвід встановлення меж територій місцевих Рад народних депутатів Івано-Франківської області// Основні напрямки і завдання науково-методичного забезпечення земельної реформи: Тези доп. наук. конф., 23-26 квітня 1991 р. -М, 1991.-С.19-20.- 0,10 д.ар., в т.ч. автора 0,07 д.ар.
8. Єдиний земельний фонд і основні цільові ознаки його ділянок// Землеустрій в умовах економічної реформи АПК.-Львів, 1991.-С.12-16.- 0,25 д.ар.
9. Особливості земельної реформи на Івано-Франківщині// Землевпорядкування в умовах нових форм використання земель.-Львів,1992.-С.18-22.- 0,22 д.ар.

10. Грунтоводоохоронний устрій території схилкових земель в Прикарпатті// Біоконверсія органічних відходів народного господарства і охорона навколишнього середовища: Тези доп. II Міжнарод. конгр. -Івано - Франківськ, 1992. - С.103 - 104. -0,18 д.ар.

11. Особливості приватизації землі в Івано-Франківській області//Сучасні проблеми реалізації земельної реформи в Україні, -Львів,1996. -С.59-64. -0,30 д.ар., в т.ч. автора 0.10 д.ар.

12. Land Reform In Ivano-Frankivsk Region, peculiarities of reformation of economy// Ukrainian-Austrian Symposium "Agriculture: Science and Practice". Collection of Abstracts, Lviv, 1996. -р.7. -0,10 д.ар., в т.ч. автора 0.05 д.ар., англ.

ANNOTATION

Kovaliv O.I. "Basing the arguments on the complex of territorial nature measures on organizing land resources use in Ivano-Frankivsk region, Ukraine".

The script of the dissertation for the Candidate of the Economic Science degree (specialization 08:08.02-The Economy of Land-tenure). Lviv State Agricultural University ,Lviv, 1996.

In the dissertation there are the basic regulations of the programme provisions for rational use and protection of land, water and other natural resources which are closely connected with each other.

In dissertation the principles of creating favourable ecological and economical conditions on the slope lands by the implementation of soil and water protecting and engineer-biological complexes and the system of territorial nature protecting measures are based.

The dissertation shows the experience of primarial ecological and economical works before the commencing of the project on the territory of Ivano-Frankivsk region. projecting and implementation of soil and water protection, engineer-biological complexes on the level of administrative districts and the region in general.

It contains the propositions concerning the improvement of the organization of lands for agricultural purposes in the watersheds of small rivers.

АННОТАЦИЯ

Ковалив А.И. Обоснование комплекса территориальных природоохранных мероприятий при организации использования земельных ресурсов Ивано-Франковской области Украины.

Рукопись диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.08.02-экономика землепользования, Львовский государственный аграрный университет, г. Львов, 1996.

В диссертации развиваются основные положения программы рационального использования и охраны земельных, водных и других природных ресурсов, взаимно увязанных между собой. Обоснованы принципы создания на склоновых землях благоприятных эколого-экономических условий путем внедрения почвоводоохранных инженерно-биологических комплексов и системы территориальных природоохранных мероприятий.

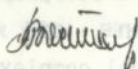
Раскрыт опыт прогнозных эколого-экономических разработок на территории Ивано-Франковской области, проектирования и внедрения почвоводоохранных инженерно-биологических комплексов в пределах водосборов в разрезе административных районов и в целом по области. Даны предложения по усовершенствованию организации использования земель сельскохозяйственного назначения в бассейнах малых рек.

Ключові слова:

Земля, ресурси, охорона земель, ландшафти, організація використання земель, комплекс територіальних природоохоронних заходів, ґрунтоводоохорона, ґрунтоводоохоронний інженерно-біологічний комплекс, землеустрій, водозбір, басейн, ерозія.

Відповідальний за випуск:

кандидат економічних наук, доцент

В. І. ПАСТЕРНАК

AB 36.474